

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-119>

УДК 330.3:347.77

УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА ЗАДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

MANAGEMENT OF INTELLECTUAL PROPERTY OF ENTERPRISES FOR THE ACTIVATION OF INNOVATION DURING THE PERIOD OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Касич Алла Олександрівна

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7019-1541>

Ткаченко Олександр

здобувач кафедри управління та смарт-інновацій,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-9610-055422:08>

Kasych Alla, Tkachenko Oleksandr

Kyiv National University of Technologies and Design

У статті розкрито поняття «інтелектуальна власність» та контекст, який характеризує види, критерії оцінки та чинники розвитку. Визначено роль прав інтелектуальної власності та їх взаємозв'язку з інноваціями підприємств. Зазначено, що глобалізація є потужним чинником збільшення інвестицій у НДДКР, скорочення життєвого циклу товарів, що актуалізує завдання забезпечення захисту прав інтелектуальної власності. Вивчено досвід США в частині захисту прав інтелектуальної власності, що стало пріоритетом діяльності держави та базується на різноманітних інструментах. Проаналізовано основні показники та умови розвитку інтелектуальної власності у різних країнах світу. В Україні спостерігається загальне зниження активності підприємств України в частині подачі заявок на об'єкти інтелектуальної власності впродовж останніх років. Наведено основні індикатори розвитку інноваційної системи та вказано на існуванні системних проблем, які потребують вирішення. Запропоновано комплекс заходів вирішення зазначених проблем на етапі повоєнного відновлення за рахунок створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності через розвиток інноваційної інфраструктури, перегляд податкового законодавства, сприяння трансферу технологій, укладання угод щодо стратегічного партнерства.

Ключові слова: інтелектуальна власність, захист, права, НДДКР, інновації, інноваційна система, вплив, управління, інвестиції, підприємства.

The article describes the concept of "intellectual property" and the context that characterizes the types, assessment criteria, and development factors. This study aims to determine the main trends in the development of the intellectual property market, its impact on innovation processes at enterprises in different countries, and the use of positive experiences by Ukrainian enterprises in the post-war recovery period. The role of intellectual property rights and their interrelationship with enterprise innovations is defined. The protection of intellectual property is important for the activation of innovative activities. It is noted that globalization is a powerful factor in increasing investments in research and development, shortening the life cycle of goods, which actualizes the task of ensuring the protection of intellectual property rights. The experience of the USA in the protection of intellectual property rights, which has become a priority of the state and is based on various instruments, has been studied. It is noted that the use of intellectual property provides an increasing number of jobs. The main indicators and conditions of intellectual property development in different countries of the world are analyzed, in particular, the index of intellectual property, investments in R&D, researchers in R&D per one million inhabitants, and income from the use of intellectual property. It was determined on this basis that there are differences between developed and developing countries,

as well as in Ukraine. In Ukraine, there has been a general decrease in the activity of Ukrainian enterprises in terms of submitting applications for intellectual property objects in recent years. The main indicators of the development of the innovation system are given, and the existence of systemic problems that need to be solved is indicated. A set of measures to solve these problems at the stage of post-war recovery by creating favorable conditions for the activation of innovative activity through the development of innovative infrastructure, revision of tax legislation, promotion of technology transfer, and conclusion of strategic partnership agreements is proposed.

Keywords: intellectual property, protection, rights, R&D, innovation, innovation system, impact, management, investment, enterprise.

Постановка проблеми. Сучасна економіка все більше базується на знаннях, а відповідно зростає увага до технологій та інновацій. Відповідно інтелектуальна власність в умовах XXI століття має особливе значення і з точки зору мотивації людського інтелекту до творчої та інноваційної діяльності, і з точки зору захисту законних прав винахідника. Захист інтелектуальної власності – це процес захисту знань, інвестицій, часу, зусиль, затрачених винахідником, від незаконного використання результатів його інтелектуальної праці.

Питання створення та використання інтелектуальної власності є важливим, як для окремого підприємства, так і для держави в цілому. Підприємство, яке має потенціал для продукування об'єктів інтелектуальної власності, формує потужні позиції на ринку за рахунок продукції на основі саме інтелектуальної власності.

Країни, які є інноваційними лідерами і створили умови для захисту інтелектуальної власності, мають також не лише потужні позиції на ринках високотехнологічної продукції своїх компаній, а й мають стійкі показники економічного зростання. Охорона та захист прав інтелектуальної власності є давнім ключовим компонентом торговельної політики розвинених країн. Країни, що розвиваються, в останні роки активізували свою присутність на товарних ринках, що актуалізувало питання дотримання законодавства щодо інтелектуальної власності. Додатково слід зазначити, що пандемія поновила дискусію щодо захисту прав інтелектуальної власності на фоні необхідності надання глобального доступу до медичного обслуговування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання створення інтелектуальної власності є предметом дослідження українських вчених в останні роки. Васильєв О. В. [1] розглядає поняття та структуру інтелектуальної власності й розкриває місце та роль інтелектуальної власності у діяльності суб'єктів господарювання за сучасних економічних умов. Він зазначає, що одним з головних напрямів збільшення інтелектуальної влас-

ності є інноваційна діяльність. Дюндін В. Д. [2] виокремлює два рівні реалізації концепції інтелектуальної власності, зокрема, *функціонально-ресурсний*, згідно якого інтелектуальну власність розглядають як інтелектуальний капітал підприємства, наявність якого є основою результативної діяльності підприємства; *функціонально-результативний* – *визначає* інтелектуальну власність як результат відтворення індивідуального капіталу.

В праці Полякова С. Ю., Куртова А. І. та інших [3] розглядається процес управління інтелектуальною власністю, який визначено через такі основні етапи: оцінку об'єктів інтелектуальної власності; захист об'єктів інтелектуальної власності; оцінку потенціалу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності; комерціалізацію об'єктів інтелектуальної власності. З точки зору аналізу, то об'єктом дослідження на рівні підприємств є створені си наявні нематеріальні активи підприємства, про що йдеться в статті [4]. Кулініч О. О. та Шишка Р. Б. [5] розглядають, серед іншого, питання комерціалізації інтелектуальної власності, ефективного її захисту та реалізації державної політики відносно інтелектуальної власності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Інтелектуальна власність для українських підприємств має особливе значення в контексті не лише підвищення рівня конкурентоспроможності, а й забезпечення розробки проривних інновацій, що має важливе значення для виживання та відновлення після війни. Також необхідно розглядати стан ринку інтелектуальної власності в контексті розвитку інноваційної екосистеми країни в цілому.

Метою даного дослідження є визначення основних тенденцій розвитку ринку інтелектуальної власності, її впливу на інноваційні процеси на підприємствах у різних країнах, а також використання позитивного досвіду українськими підприємствами у період повного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтелектуальна власність – це ідеї,

винаходи та творчі прояви, які є результатом оригінального творіння людського інтелекту, і на які сформовано право зі статусом власності. Саме на основі захисту інтелектуальної власності підприємства формують свої конкурентні переваги, що базуються на інноваціях. Витрати на дослідження та інновацій бізнес буде збільшувати за умови, що результати є захищеними.

Інновації широко поширені в усьому світі. Кожен, хто знаходить виклики та шукає рішення, може створити об'єкти інтелектуальної власності, які потім використовуються для здійснення основної діяльності та є основою конкурентоспроможності підприємств.

Надійна система прав інтелектуальної власності гарантує винахідникам, промисловим інженерам, що їхні ідеї будуть захищені. Вони можуть отримувати плату за використання своїх творінь, а підприємства продовжувати інвестувати в майбутні інновації. Через реєстрацію інтелектуальної власності інновації стають доступними для інших підприємств, відбувається поширення знань, які дають змогу їм розробляти нові та передові рішення.

Критеріями доцільності патентування є: технічний рівень об'єкту, економічна ефективність, значущість конкретного винаходу в об'єкті техніки, наявність ноу-хау, можливість доказу порушення патенту, наявність ринку, наявність інтересу конкурентів і тому подібне [3].

На загальнодержавному рівні захист інтелектуальної власності, сприяння інноваціям допомагають створити конкурентні умови для промислового розвитку та економічного зростання. Кожна держава розробляє власну політику щодо прав інтелектуальної власності. Однак очевидно, що управління інтелектуальною власністю та правами інтелектуальної власності є багатомірним завданням і вимагає різних дій і стратегій, які мають бути узгоджені з національними законами, міжнародними договорами та практикою.

Глобалізація стала потужним чинником збільшення інвестицій у НДДКР. В результаті відбулось суттєве скорочення життєвого циклу товарів та часу на їх створення, а також зростання ризику швидкого проектування аналогічних товарів конкурентами. Відповідно важливим став захист інновацій не лише через збереження комерційної таємниці, скільки через забезпечення захисту прав інтелектуальної власності, що регулюється Світовою організацією торгівлі.

На інтелектуальну власність впливають потреби ринку, реакція ринку, витрати на комерціалізацію знань тощо. Зважаючи на особливості різних ринків різні галузі напружують свої політики щодо інтелектуальної власності. Для прикладу, в США захист прав інтелектуальної власності є одним з пріоритетів діяльності держави, оскільки сформована чітка уява відносно того, що інтелектуальна власність є «джерелом життя економіки США» [6]. В США створено Офіс із захисту прав інтелектуальної власності (ІРЕ), який забезпечує ефективний захист і дотримання прав інтелектуальної власності (ПІВ) компаній США у всьому світі. Команда ІРЕ тісно співпрацює з послами та дипломатами США, які працюють у всьому світі, щоб забезпечити представництво інтересів американських правовласників за кордоном і підкреслити невід'ємну роль, яку відіграє захист прав інтелектуальної власності в підтримці глобальних інновацій та економічного зростання. В США індустрії, які пов'язані з інтенсивним використанням інтелектуальної власності забезпечують 47 млн. робочих місць, 7,8 трл. дол, що складає 41% ВВП США.

Результатом потужної політики захисту інтелектуальної власності є позиції США за Індексом інтелектуальної власності (табл. 1).

Активність на світовому ринку інтелектуальної власності у 2022 році, за даними WIPO, характеризувалась такими основними показниками [7]: кількість патентних заявок досягла 3,46 мільйона та зросла на 1,7%; подання заявок на торговельні марки та промислові зразки складала 15,5 мільйонів та 1,5 мільйонів відповідно, хоча загалом знизилось на 14,5% і 2,1% порівняно з 2021 роком; заявки на корисні моделі зросли до 3 мільйонів, тобто на заявок 2,9%. Наведені дані дають можливість визначити такі основні тенденції: *по-перше*, лідерами за показниками індексу інтелектуальної власності є розвинені країни, зокрема США, Франція, Велика Британія, Німеччина, дещо нижчий рівень показника мають такі країни як Сінгапур, Південна Корея, Польща; *по-друге*, основою створення інтелектуальної власності є сформовані в розвинених країнах потужні інноваційні екосистеми, які базуються на значних інвестиціях в НДДКР та кадровому потенціалі. Джерелом інтелектуальної власності є персонал, який за рахунок мотивації здатний генерувати ідеї, однак для перетворення ідей у наукові знання, які потребують захисту. В розвинених країнах

Таблиця 1

Основні показники розвитку інтелектуальної власності країн світу

Країна	Індекс інтелектуальної власності (ІВ)	Інвестиції в НДДКР у відсотках від ВВП, % 2021	Дослідники в НДДКР на 1 млн людей	Частка високо-технологічного експорту, % від промислового експорту	Надходження від використання ІВ
США	95,48	3,46	4452	18	127392,00
Велика Британія	94,14	2,91	4491	27	28025,39
Франція	93,12	2,22	5175	21	14126,39
Німеччина	92,46	3,14	5536	16	53303,01
Швеція	92,14	3,42	8131	17	8275,10
Японія	91,26	3,30	5638	13	46598,46
Нідерланди	90,70	2,31	6074	21	35259,12
Сінгапур	84,94	2,16	7225	25	12341,78
Південна Корея	84,44	4,93	9082	17	7925,50
Канада	75,72	1,70	5076	14	7736,16
Польща	70,74	1,44	3534	11	1234,00
Китай	57,86	2,43	1687	23	13304,77
Туреччина	51,07	1,40	2000	4	234,00
Бразилія	42,02	1,15	888	9	745,14
Україна	39,74	0,29	587	6	51,00
Індія	38,64	0,65	260	12	1167,58
Аргентина	37,00	0,52	1284	5	204,7
Індонезія	30,42	0,28	400	8	213,32
росія	25,02	1,09	2725	10	744,37
Венесуела	14,10	0,34	289	-	-

Джерело: побудовано автором на основі [7; 8]

частка інвестиції в НДДКР складає на рівні 1,7–4,9%; по-третє, результатом високого рівня захисту інтелектуальної власності є порівняно високі надходження від використання інтелектуальної власності та частка високо-технологічного експорту від промислового експорту в цих країнах.

Інвестиції в інновації зарубіжних підприємств, які є лідерами галузевих ринків, суттєво зросли і потреба у захисті знань є поширеною практикою. Інтелектуальна власність є центральною для успіху компанії, і жоден бренд не є прикладом цього краще, ніж Apple. З 8000 об'єктів інтелектуальної власності портфолію ІР-компанії Apple 5000 патентів, 2000 торгових марок, понад 1000 авторських прав. Ці активи інтелектуальної власності використовуються для захисту продуктів і бренду в його комерційних інтересах. Встановлено, що торгові марки Apple мають гло-

бальну вартість у 182,7 мільярда доларів і допомагають компанії залишатися неперевершеною в цифровій сфері [9].

Позиції України в розрізі зазначених показників свідчать про системні проблеми у розвитку інноваційної системи, що підтверджується як рівнем інвестування науки, так і кадровим забезпеченням. У результаті рівень реєстрації об'єктів інтелектуальної власності є значно нижчим у порівнянні з розвиненими країнами світу. Стан українського ринку інтелектуальної власності за останні роки характеризують дані табл. 2.

Наведені дані свідчать про загальне зниження активності підприємств України в частині подачі заявок на об'єкти інтелектуальної власності впродовж 2018–2022 років. Зменшилась кількість поданих заявок у розрізі всіх основних видів. Особливо негативне значення має погіршення показників безпосередньо

Таблиця 2

**Динаміка надходження заявок на об'єкти інтелектуальної власності
(I півріччя) відповідного року [10]**

№	Показники	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1	Усього надійшло заявок	22415	24540	24414	17573	20291	10064	15213
2	Винаходи	1948	2105	2021	1453	1592	1223	1421
3	Корисні моделі	4881	5211	5166	2482	2148	1038	1770
4	Промислові зразки	1176	1867	1412	991	881	437	567
5	Торговельні марки (за національною процедурою)	14410	15357	15815	12637	15670	7366	11455

винаходів, корисних моделей та промислових зразків. В 2023 році відбулось певне покращення ситуації, однак в контексті подальшої активізації українських суб'єктів і на внутрішньому, і на зовнішньому ринках важливим під час війни є збереження наукового потенціалу інноваційної екосистеми.

В якості важливих показників використано доступну інформацію за показниками частки інвестицій в основні засоби та НДДКР у відсотках від ВВП, а також частки інноваційно-активних підприємств у їх загальній чисельності в Україні (рис. 1).

Основні показники стану інноваційної екосистеми в Україні свідчать про системні проблеми: інвестиційна активність була і залишається низькою; за показником частки капітальних інвестицій у ВВП була на рівні 9–20% та не відповідає потребам прискорення модернізації українських підприємств; на НДДКР в Україні спрямовується лише

0,3–0,4% від величини ВВП, що не лише значно нижче законодавчо визначеного рівня в 1,7% ВВП; залишається низьким рівень інноваційно-активних підприємств (14–16% від загальної кількості підприємств).

Висновки. Процеси охорони інтелектуальної власності забезпечують збалансування інтересів інноваторів та суспільства, оскільки створює сприятливе середовище для творчості та винахідництва, а тому є основою для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. З іншого боку, фінансування підприємствами інновацій, розвиток наукового потенціалу є основою розробок інновацій, які і формують конкурентні позиції підприємства на ринок.

Українські підприємства мають низький рівень реєстрації інтелектуальної власності, оскільки інноваційно-інвестиційний потенціал не набув належної підтримки ні на корпоративному рівні, ні на рівні держави.

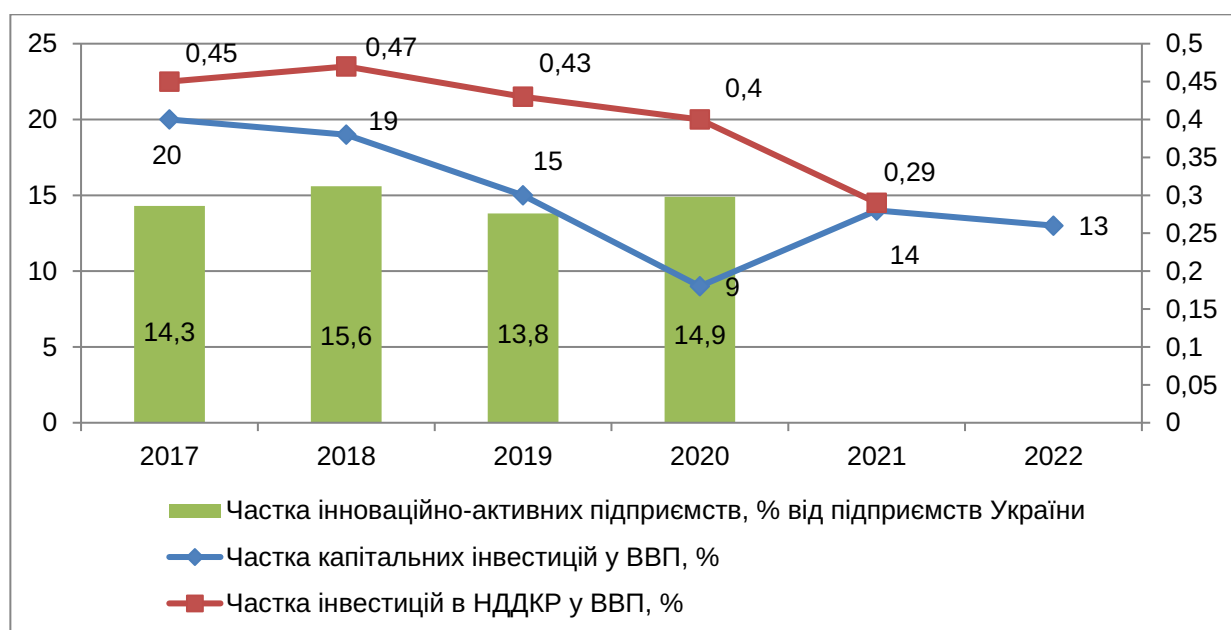

Рис. 1. Показники інвестиційно-інноваційної активності підприємств в Україні [12]

Існує суттєвий розрив за ключовими ресурсами розвитку інновацій в Україні та розвинених країнах світу, що і є причиною відставання підприємств як за показниками реєстрації інтелектуальної власності, так і надходженнями від неї та експортом науково-технічної продукції. Для вирішення зазначених про-

блем необхідно на етапі повоєнного відновлення забезпечити створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності через розвиток інноваційної інфраструктури, перегляд податкового законодавства, сприяння трансферу технологій, укладання угод щодо стратегічного партнерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильєв О. В. Інтелектуальна власність: визначення, структура та роль у сучасних економічних умовах. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 6. С. 53–57.
2. Дюндін В. Д. Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3021> (дата звернення: 31.12.2023).
3. Поляков С. Ю., Куртов А. І., Нікітюк О. Б., Зміївський Г. А. Деякі аспекти та принципи управління інтелектуальною власністю в Україні. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2010. № 60. С. 72–83.
4. Касич А. О., Хіміч І. Г. Теоретичні основи оцінки та обліку нематеріальних активів. *Вісник Національного технічного університету «ХПІ»*. Харків : НТУ «ХПІ», 2013. № 50. (1023). С. 69–75.
5. Охорона та захист прав інтелектуальної власності: економікоправові підходи : монографія, за ред. О. О. Кулінич та Р. Б. Шишки. Київ : Видавництво Ліра-К, 2019. 276 с
6. International Cover IP Index 2023 Eleventh Edition. The U.S. Chamber of Commerce's Global Innovation Policy Center. 212 p. URL: https://www.uschamber.com/assets/documents/GIPC_IPIndex2023_FullReport_final.pdf
7. IP Facts and Figures. URL: <https://www.wipo.int/en/ipfactsandfigures/patents>
8. Indicator. World Bank Search. URL: <https://data.worldbank.org/indicator>
9. Intellectual Property Examples From Successful Brand Names. URL: <https://www.halt.org/intellectual-property-examples>
10. Інтелектуальна власність у цифрах. URL: <https://nipo.gov.ua/iv-u-tsyfrakh-1-pivr-2023/>
11. Касич А. О. Вплив бюджетно-податкової політики на інноваційно-інвестиційну активність підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 11 (65). С. 144–151.
12. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

REFERENCES:

1. Vasyliiev O. V. (2016) Intelektualna vlasnist: vyznachennia, struktura ta rol u suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Intellectual property: definition, structure and role in modern economic conditions]. *Ekonomika i suspilstvo*. No. 6, pp. 53–57. (in Ukrainian)
2. Diundin V. D. (2014). Intelektualna vlasnist yak holovna skladova intelektualnoho potentsialu [Intellectual property as the main component of intellectual potential]. *Efektivna ekonomika*. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3021> (accessed December 31, 2023).
3. Poliakov S. Iu., Kurtov A. I., Nikitiuk O. B., Zmiivskiy H. A. (2010) Deiaki aspekty ta pryntsyipy upravlinnia intelektualnoi vlasnistiu v Ukraini [Some aspects and principles of intellectual property management in Ukraine]. *Visnyk NTU «KhPI»*. № 60, pp. 72–83. (in Ukrainian)
4. Kasych A. O., Khymych I. H. (2013) Teoretychni osnovy otsinky ta obliku nematerialnykh aktyviv [Theoretical foundations of valuation and accounting of intangible assets]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu «KhPI»*. *Zbirnyk naukovykh prats*. Kharkiv: NTU «KhPI». № 50. (1023), pp. 69–75. (in Ukrainian)
5. Okhorona ta zakhyst prav intelektualnoi vlasnosti: ekonomikopravovi pidkhody [Protection and protection of intellectual property rights: economic and legal approaches] : monohrafiia [a monograph], za red. O.O. Kulinich ta R.B. Shyshky. Kyiv : Vydavnytstvo Lira-K, 2019. 276 p. (in Ukrainian)
6. International Cover IP Index 2023 Eleventh Edition. The U.S. Chamber of Commerce's Global Innovation Policy Center. 212 p. URL: https://www.uschamber.com/assets/documents/GIPC_IPIndex2023_FullReport_final.pdf (accessed January 23, 2024).
7. IP Facts and Figures. URL: <https://www.wipo.int/en/ipfactsandfigures/patents> (accessed January 20, 2024).
8. Indicator. World Bank Search. URL: <https://data.worldbank.org/indicator> (accessed January 13, 2024).
9. Intellectual Property Examples From Successful Brand Names. URL: <https://www.halt.org/intellectual-property-examples> (accessed January 12, 2024).

10. Intelektualna vlasnist u tsyfrakh. URL: <https://nipo.gov.ua/iv-u-tsyfrakh-1-pivr-2023/> (accessed January 26, 2024).
11. Kasych A. O. (2006). Vplyv biudzhethno-podatkovoi polityky na innovatsiino-investytsiinu aktyvnist pidpriyemstv [The influence of the budget and tax policy on the innovation and investment activity of enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*. № 11 (65). pp. 144–151. (in Ukrainian)
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)